

*Игор Стојановић**

*Академија струковних студија Шумадија***

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ, СТРАТЕШКИ И КОНТЕКСТУАЛНИ ФАКТОРИ РАЗВОЈА ЗЕЛЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У СРБИЈИ

Сажетак

Рад испитује на који начин институционални (изборни) дизајн, у интеракцији са страначким стратегијама и друштвеним контекстом, обликује парламентарну афирмацију зелених политичких партија у Србији. Полазећи од савремених приступа, који развој тематски профилисаних партија не тумаче институционалним детерминизмом већ кроз међудејство структурних правила, стратешког позиционирања и друштвене мобилизације, рад анализира улогу пропорционалног изборног система као једног од доминантних фактора њихове политичке релевантности. Посебна пажња посвећена је елементима изборног инжењеринга у Србији – јединственој изборној јединици, изборном цензусу, Д’Онтовој формули и затвореним листама – и њиховим кумулативним ефектима у условима посттранзиционе партијске

* Имејл адреса: igor.stojanovic22@gmail.com;
ORCID: 0009-0008-4824-7068.

** Докторанд на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

конкуренције. Емпиријска анализа обухвата изборне процесе и кључне реформе изборног законодавства у периоду 1990–2023. године, посебно од увођена пропорционалног изборног система 1992. године. Методологија комбинује квантитативну анализу диспропорционалности и фрагментације страначког система (Галагеров индекс и индекс ефикасног броја партија) са квалитативном анализом коалиционих стратегија, процеса институционализације и контекстуалних друштвених конфликта који су омогућили политичку артикулацију зелених тема. Налази показују да пропорционални изборни систем у Србији обезбеђује структурни простор за улазак зелених политичких партија у парламент, али да њихова трајна парламентарна релевантност зависи од способности зелених актера да стратешки консолидују подршку и политички артикулишу друштвене и еколошке конфликте. Рад тиме показује да је успон зелених актера резултат интеракције институционалних правила, њихових квантитативних ефеката и стратешког деловања у специфичном друштвеном контексту. **Кључне речи:** изборни систем, стратегија, коалиција, зелени политички актери, парламентарна репрезентација, Србија, политичке партије

АФИРМАЦИЈА ЗЕЛЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА

Савремене зелене политичке партије настају у контексту дубоке вредносне трансформације западних друштава током друге половине 20. века. Роналд Инглхарт (*Ronald Inglehart*) показује да у условима релативне економске сигурности долази до померања доминантних

вредности са материјалистичких ка постматеријалистичким оријентацијама, које наглашавају заштиту животне средине, политичку партиципацију, људска права и личну аутономију (Inglehart 1977, 28–31). Ова вредносна промена створила је нормативну основу за појаву еколошких покрета, који су у почетку деловали ван институционалне политике, али су постепено еволуирали у зелене политичке партије. Трансформација од протестних покрета ка страначкој организацији објашњава се потребом за институционалном артикулацијом захтева и приступом механизмима доношења одлука. У том правцу, Дарко Надић истиче „становиште да екологија има велики политички потенцијал имајући у виду чињеницу да животна средина несумњиво представља општи интерес, али она временом постаје и политички интерес при чему се као кључни носиоци овог интереса јављају политичке странке” (Nadić 2006, 445, цитирано у: Todorović Lazić 2021, 42).

Зелене партије Херберт Кичелт (*Herbert Kitschelt*) сврстава у тзв. *new politics parties*, наглашавајући да оне нису продужетак традиционалне левице већ производ нових друштвених конфликта који се тичу квалитета живота, партиципативне демократије и заштите животне средине (Kitschelt 1989, 24–25). Овај приступ указује да зелени актери делују унутар нове димензије политичке конкуренције која превазилази класичне класне поделе. Бирачко тело зелених партија карактерише висок ниво политичке софистицираности и вредносне доследности, што их чини склоним програмском гласању и стратешком прилагођавању институционалним ограничењима (Dalton 2013, 85–88). Процес институционализације зелених политичких партија веома је значајан јер се оне развијају из првобитно неформалних покрета и цивилних иницијатива. Он подразумева прелазак из покретачких и протестних форми деловања у стабилне страначке организације способне за континуирано учешће у изборној и парламентарној политици (Lucardie 2000). Емпиријске анализе развоја зелених партија

у западној Европи показују да су оне временом прихватале правила парламентарне конкуренције, јачале унутрашњу организацију и постепено се интегрисале у партијске системе као релативно стабилни актери (Muller-Rommel 2002, 5–12). У том смислу, институционализација зелених партија може се процењивати кроз неколико међусобно повезаних аспеката, као што су консолидација организационе структуре, професионализација страначког деловања, стабилизација програмског и идеолошког профила и успостављање трајне политичке репрезентације у институцијама.

Савремена компаративна литература проширује класични оквир. Роберт Роршнајдер (*Robert Rohrschneider*) и Стивен Вајтфилд (*Stephen Whitefield*) показују да успех зелених партија зависи од њихове позиције у широј културно-либералној димензији конкуренције и способности да повежу еколошку агенду са питањима социјалне правде (Rohrschneider and Whitefield 2012, 42–47). Одређени аутори зелене партије анализирају као „нишне актере” чији успех зависи од стратешког позиционирања и реакција мејнстрим странака. Они показују да институционална отвореност система није довољна – кључна је способност зелених да очувају програмску аутентичност уз истовремено обезбеђивање коалиционе релевантности (Abou-Chadi 2016, 421–430; Abou-Chadi and Krause 2020, 563–570). У том правцу, релевантност зелених партија не треба мерити искључиво изборним резултатима, већ и њиховим утицајем на програмску трансформацију доминантних странака. Процес „озелењавања” политичке агенде може повећати њихову индиректну релевантност чак и у условима ограниченог парламентарног присуства (Carter 2007, 198–205).

Новији истраживачки налази наглашавају да организациона структура и интерна демократичност утичу на дугорочну одрживост зелених партија, док процес „еколошке нормализације” доводи до тога да еколошке теме постану део мејнстрим политике, чиме се мења позиција зелених у партијском систему. Тиме савремена литература

показује да зелене политичке партије више нису искључиво протестни актери већ институционализовани, стратешки позиционирани и коалиционо релевантни субјекти чији успех зависи од интеракције вредносних промена, институционалних правила и стратешких одлука.

ФАКТОРИ УТИЦАЈА НА ПАРЛАМЕНТАРНИ СТАТУС ЗЕЛЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Парламентарни статус зелених политичких актера у овом раду посматра се као резултат међусобног деловања више аналитичких нивоа. Истраживање је засновано на четвородимензионалном методолошком оквиру који интегрише *институционалну, квантитативну, стратешку и контекстуалну димензију* анализе. Овај приступ омогућава да се парламентарна афирмација зелених партија сагледа кроз формална правила изборног система, њихове мерљиве ефекте, понашање политичких актера и шири друштвено-политички контекст у којем се еколошке теме политички активирају.

Димензије се не посматрају изоловано већ као повезани нивои објашњења: институционална правила дефинишу структурне могућности, квантитативни показатељи мере њихове ефекте, стратешке одлуке актера представљају прилагођавање тим правилима, док контекстуални фактори објашњавају када и зашто зелене теме постају политички релевантне. На тај начин методолошки оквир рада усмерен је на интегрисано објашњење услова под којима зелени политички актери могу остварити парламентарну присутност у политичком систему Србије.

Табела 1. Аналитичко-методолошки модел истраживања

Димензија	Индикатор	Ефекти на зелене партије
<i>Институционална</i> Нормативни оквир изборног инжењеринга	Законска правила: изборни цензус, величина изборних јединица, начин гласања	Институционалне баријере/подстицаји за парламентарни улазак и деловање
<i>Квантитативна</i> Институционални ефекти на страначку структуру	<i>Gallagherov</i> индекс (<i>Gh</i>) за диспропорционалност и ефективни број партија (<i>N</i>)	Диспропорционалност, фрагментација и изборне шансе
<i>Стратешка</i> Модел политичке конкуренције и коалициони капацитет	Тип коалиционе стратегије (блокови, фронтови, самостално)	Коалиционе стратегије, изборни успех и политички утицај
<i>Контекстуална</i> Социо-економски, еколошки и политички контекстуални фактори	Контекстуални фактори подршке (урбанизација, еколошка свест, кризе)	Контекстуално обликовање подршке и релевантности

Извор: Обрада аутора

Изборни инжењеринг у Републици Србији – утицај на релевантност зелених политичких партија

Изборни системи не представљају неутралне техничке механизме већ нормативно релевантне институционалне аранжмане који обликују карактер политичке репрезентације. Посматрају се као „механизми који морају да функционишу и дају резултате” (Sartori 2003, 47), односно као „зупчаници који омогућавају да точкови демократије правилно функционишу” (Vučićević i Jovanović 2015). Дизајнирају се ради оптималних и пожељних демократских резултата усмерених на стабилност и ефикасност власти, али

истовремено могу производити и низ последица које нису унапред предвиђене. Изборни системи обликују не само исход избора већ и понашање политичких актера пре самих избора – укључујући стратегије кандидовања, коалиционо понашање и програмско профилисање партија. Они делују као структурни филтер политичке репрезентације, јер институционалним правилима одређују које политичке опције имају реалан приступ парламенту. За тематске партије, попут зелених, ова филтрирајућа функција има нарочит значај, јер њихова парламентарна афирмација зависи од комбинације програмског профила и институционалних услова.

Анализа институционалних утицаја изборних система ослања се на концепт *механичких и психолошких ефеката* (Orlović 2008, 85–86). Механички ефекти односе се на формалне, квантитативне елементе изборног система који одређују колико гласова може бити „бачено” и како се гласови транспонују у мандате. Ови ефекти се могу прецизно израчунати и пројектовати на основу изборних резултата, дајући јасну слику о институционалној расподели политичке моћи. С друге стране, психолошки ефекти обухватају промене у понашању бирача и политичких актера настале из очекивања и процена у вези са изборима. Бирачи често стратешки гласају за партије за које сматрају да имају реалне шансе за прелазак изборног прага, док мање партије трпе губитак гласова због перцепције њихове неизвесне изборне судбине (Norris 2004, 8–10).

Пропорционални изборни системи често се сматрају повољнијим за мале и тематски профилисане партије јер омогућавају веродостојнију трансформацију гласова у мандате. Ипак, њихови ефекти нису аутоматски инклузивни. Степен репрезентативности зависи од институционалних елемената попут изборног прага, величине изборних јединица, формуле расподеле мандата и типа изборне листе. Ови елементи делују и механички, кроз саму расподелу мандата, и психолошки, утичући на очекивања бирача и стратешко понашање актера. Због тога пропорционални

системи могу отворити простор за нове политичке актере, али само под условом да укупна институционална конфигурација не производи превисок ризик од „бачених гласова”. У том смислу, ефекти пропорционалности су изразито контекстуални и посебно су значајни за разумевање шанси тематских партија попут зелених.

Разумевање развоја изборног система кључно је за анализу парламентарне релевантности зелених политичких партија у Србији. У периоду од 1990. године до данас, изборне реформе обликовале су институционални оквир избора и директно утицале на шансе мањих и тематских странака, као што су зелене партије. У табели 2. представљене су кључне реформске године које се односе на промене изборног система и његове основне елементе, са нагласком на оне институционалне механизме који могу остварити директан утицај на могућност стицања парламентарног статуса и позиције релевантног политичког актера.

Табела 2. Генеза изборног система у Републици Србији

Изборна реформа	Парламентарни избори	Изборни систем
1990.	1990.	Већински двокружни систем: једномандатне изборне јединице, апсолутна већина у првом кругу, релативна већина у другом кругу.
1992.	1992.	Пропорционални систем листа: 9 изборних јединица, 5% изборни праг, Д’Онтова формула, затворена изборна листа.
	1993.	
1997.	1997.	Пропорционални систем листа: 29 изборних јединица, 5% изборни праг, Д’Онтова формула, затворена изборна листа.
2000.	2000.	Пропорционални систем листа: једна изборна јединица, 5% изборни праг, Д’Онтова формула, затворена изборна листа.
	2003.	

2004.	2007.	Пропорционални систем листа: једна изборна јединица, 5% изборни праг, посебан праг за партије националних мањина, Д'Онтова формула, затворена изборна листа.
	2008.	
2011.	2012.	Пропорционални систем листа: једна изборна јединица, 5% изборни праг, посебан праг за партије националних мањина, Д'Онтова формула, затворена блокирана изборна листа.
	2014.	
	2016.	
2020.	2020.	Пропорционални систем листа: једна изборна јединица, 3% изборни праг, модификован коефицијент за посебан праг, Д'Онтова формула, затворена блокирана изборна листа.
2022.	2022.	Пропорционални систем листа: једна изборна јединица, 3% изборни праг, модификовани коефицијент за природни праг, Д'Онтова формула, затворена блокирана изборна листа.
	2023.	

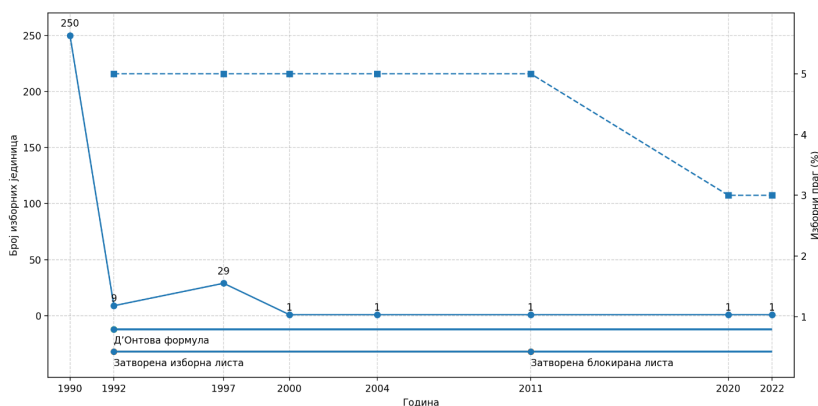
Извор: Обрада аутора

Од увођења вишестраначја спроведено је више значајних реформи које су мењале модел изборног система и његове основне елементе, чиме су директно утицале на степен отворености политичке конкуренције према мањим и тематски профилисаним партијама. Први вишестраначки избори 1990. године спроведени су према већинском двокружном моделу са једномандатним изборним јединицама, који је снажно фаворизовао велике партије и представљао изразито неповољан оквир за мале политичке актере. Већ 1992. године Србија прелази на пропорционални систем са затвореним листама и изборним прагом од 5%, чиме се формално отвара простор за ширу страначку репрезентацију. Даље измене током деведесетих година односиле су се пре свега на број изборних јединица, док је кључна институционална прекретница уследила 2000. године, када је уведена једна јединствена изборна јединица на нивоу целе државе. Ова

промена значајно је повећала степен пропорционалности система и смањила територијалне баријере за мање партије, укључујући и тематске политичке актере.

У наредном периоду реформске интервенције биле су усмерене на прецизирање правила пропорционалног модела. Уведени су посебни механизми за партије националних мањина, дефинисана правила расподеле мандата према редоследу на листи и додатно учвршћен модел затворених блокираних листа. Иако ове промене нису мењале основну логику система, оне су значајно обликовале степен контроле партија над мандатима и карактер парламентарне репрезентације. Последња суштинска реформа догодила се 2020. године, када је изборни праг смањен са 5% на 3%. Тиме је институционални оквир постао формално инклузивнији и повољнији за мање политичке актере, укључујући и зелене партије, док су остали кључни елементи система – једна изборна јединица, Д’Онтова формула и затворене листе – остали непромењени. Измене након 2020. године односиле су се претежно на организационе и процедуралне аспекте изборног процеса, без промене основне структуре система.

Графикон 1. Промене кључних елемената изборног система у Србији (1990–2022)

Извор: Обрада аутора

Институционална димензија: Обликовање политичке репрезентације зелених актера

Институционална димензија изборног система представља оквир за разумевање начина на који формална правила политичке конкуренције обликују структурне могућности и ограничења политичких актера. Она се не посматра као скуп неутралних техничких решења већ као систем правила који производи предвидиве ефекте на понашање политичких странака, нарочито мањих и тематски профилисаних актера попут зелених партија. Оне своју релевантност заснивају на уској тематској агенди и специфичном вредносном профилу, због чега су посебно осетљиве на институционалне баријере политичке репрезентације. Елементи попут изборног прага, структуре изборних јединица, формуле за расподелу мандата и типа изборне листе не утичу само на крајње изборне исходе већ унапред обликују спектар рационалних стратегија које су овим актерима доступне.

У Србији ова димензија добија додатну тежину због стабилности кључних системских решења од 2000. године. Уз промене висине изборног прага и структуре изборних јединица, основни елементи система – Д’Онтова формула и затворене листе, показују висок степен континуитета. Таква комбинација стабилности и селективних реформи ствара оквир у којем парламентарна релевантност мањих партија није искључена, али је јасно условљена прилагођавањем правилима политичке утакмице.

Изборни праг представља централни институционални филтер парламентарне репрезентације. Иако се формално примењује једнако на све, његови ефекти су диспропорционални за мање и тематске партије. За зелене актере праг утиче не само на могућност освајања мандата, већ и на перцепцију изводљивости самосталног наступа. У Србији је праг дуго износио 5%, а од 2020. године 3%, чиме је

формално снижена баријера уласка, али је задржан притисак ка концентрацији гласова и коалиционом повезивању.

Јединствена *изборна јединица* омогућава агрегацију дисперзоване подршке, што може погодовати тематским партијама чија база није територијално концентрисана. Истовремено, такав модел повећава захтеве у погледу организационих капацитета и националне видљивости. У Србији овај систем од 2000. године смањује регионалне баријере, али истовремено појачава структурне предности великих актера.

Д'Онтова *изборна формула* уводи благи системски бонус за веће листе¹. У комбинацији са изборним прагом додатно сужава простор за мање партије, јер парламентарна афирмација не зависи само од преласка формалног прага већ и од релативне позиције у укупној расподели гласова. Њена континуирана примена у Србији подстиче концентрацију гласова и фаворизује коалиционо обједињавање.

Затворене и затворене блокиране *изборне листе*² централизују контролу над мандатима унутар партијских структура и ограничавају персонализацију кампања. У Србији је од 2011. редослед кандидата постао обавезујући,

¹ Д'Онтова формула (метод највећих количника) садржи мањи делилац у разломку (1, 2, 3, 4, 5), за разлику од других (нпр. Сен-Лаги формула), које имају већи делилац (1, 3, 5, 7, 9). Нижи делилац доводи до тога да се предност већих партија у sukcesивним етапама доделе мандата на основу највећег количника (збир мандата додељених по етапама = укупан број места у парламенту) много спорије „топи” него у другим формулама, па мање партије у знатно каснијим етапама стичу могућност да стекну први мандат (у коначном салду много мање места у парламенту за њих). Детаљније у Gallagher 1992.

² У државама са затвореним блокираним листама бирач гласа искључиво за листу у целини, без могућности да утиче на редослед кандидата, а мандати се додељују према унапред утврђеном редоследу који одређује партијско руководство. Код флексибилних, односно затворених неблокираних листа, бирачи могу дати преференцијални глас појединим кандидатима, што може утицати на њихов пласман и избор, али редослед који је утврдила партија и даље има значајну улогу у расподели мандата. Детаљније у Vučićević 2020.

чиме је ојачана улога партијског руководства и повећан значај организационе консолидације – фактор који додатно подстиче професионализацију и менаџмент партија.

Институционална димензија изборног система Србије показује да парламентарне шансе зелених партија нису одређене једним правилом већ кумулативним дејством међусобно повезаних механизма. Овај оквир не искључује тематске партије из политичке конкуренције, али њихове рационалне стратегије усмерава ка обједињавању, координацији и коалиционим обрасцима деловања, постављајући јасне структурне границе самосталне парламентарне афирмације.

Квантитативна димензија: Евалуација диспропорционалности и фрагментације

Квантитативна димензија анализе има циљ да емпијски сагледа на који начин институционални оквир изборног система производи конкретне изборне исходе, мерљиве кроз степен диспропорционалности и фрагментацију страначког система. За разлику од институционалне димензије, која идентификује структурна правила политичке конкуренције, квантитативна димензија омогућава увид у њихове практичне ефекте, изражене кроз нумеричке показатеље изборне репрезентације. Квантитативна анализа заснива се на примени два стандардна индикатора у упоредним истраживањима изборних система: Галагеров (*Michael Gallagher*) *Gh* индекс диспропорционалности (Gallagher 1991) и индекс ефективног броја партија (Taagepera and Shugart 1989). Ови индикатори омогућавају сагледавање разлике између преференција бирача и њихове парламентарне артикулације, као и степена фрагментације политичке конкуренције на нивоу гласова и мандата. Њихова комбинована употреба пружа аналитички оквир за разумевање у којој мери изборни систем, у конкретним изборним циклусима, фаворизује или

ограничава политичку репрезентацију мањих и тематски профилисаних актера.

Примена *Gallagherovog* индекса (*Gh*) омогућава квантификацију степена диспропорционалности изборног исхода, односно разлике између процента освојених гласова и процента освојених мандата појединих изборних листа. Ефективни број партија (N_v и N_s), с друге стране, пружа увид у структуру страначког система, разликујући фрагментацију бирачке подршке од фрагментације парламентарне репрезентације. Упоредна анализа ова два показатеља омогућава идентификовање образаца у којима институционална правила изборног система производе систематске ефекте на трансформацију гласова у мандате.

Табела 3. Квантитативни показатељи по изборном циклусу

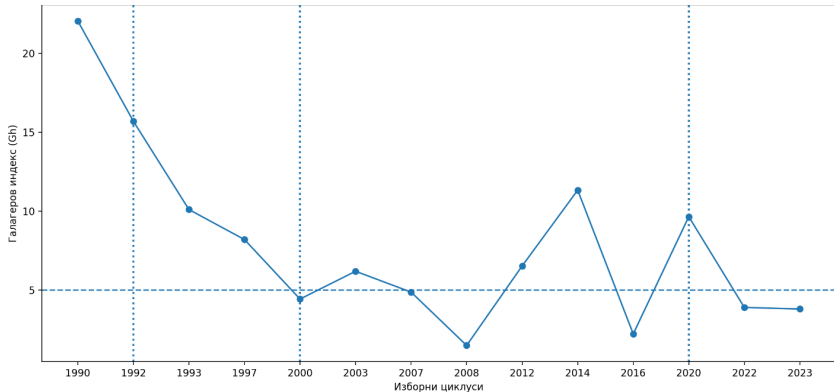
Изборни циклус	<i>Gh</i>	N_v	N_s
1990.	22.04	3.08	1.63
1992.	15.69	4.71	3.44
1993.	10.10	4.43	3.19
1997.	8.20	3.85	2.99
2000.	4.43	2.16	1.89
2003.	6.19	6.43	4.80
2007.	4.87	5.56	4.55
2008.	1.49	3.73	3.48
2012.	6.53	6.32	4.87
2014.	11.33	3.53	2.26
2016.	2.22	3.57	3.23
2020.	9.65	2.41	1.71
2022.	3.90	4.17	3.58
2023	3.80	3.32	2.90

Извор: Републичка изборна комисија Републике Србије (званични резултати парламентарних избора 1990–2023) – обрада аутора

Графикон 2. приказује кретање *Gh* индекса диспропорционалности у периоду од увођења вишестраначја

до данас. Хоризонтална референтна линија на нивоу $Gh = 5$ уведена је као аналитички праг између ниске и умерене диспропорционалности, у складу са стандардном интерпретацијом овог индекса у компаративним студијама изборних система (Gallagher 1991). Вертикални маркери означавају кључне институционалне преломнице – прелазак на пропорционални систем (1992), увођење једне изборне јединице (2000) и снижење изборног прага (2020), како би се визуелно истакла повезаност између промена изборног инжењеринга и кретања диспропорционалности.

Графикон 2. Кретање Галагеровог индекса диспропорционалности у Србији (1990–2023)

Извор: Обрада аутора

Вредности Gh индекса диспропорционалности у већем делу посматраног периода указују на релативно умерену диспропорционалност између освојених гласова и добијених мандата. Овакав налаз потврђује да пропорционални изборни систем у Србији, нарочито након консолидације једне изборне јединице, не производи екстремне дисторзије у преводу гласова у мандате. Међутим, умерена диспропорционалност не значи и неутралност система према малим актерима. Напротив, квантитативни резултати показују да систем функционише као селективни филтер: он

омогућава парламентарни улазак мањим листама тек након преласка формалних институционалних баријера, али не пружа додатне компензационе механизме који би ублажили њихов слабији изборни капацитет.

Додатни увид у структуру политичке конкуренције пружа анализа ефективног броја партија. Графикон 3. приказује однос између ефективног броја партија према освојеним гласовима (N_v) и према добијеним мандатима (N_s). Уочљив и стабилан јаз између ова два показатеља указује на трајно присутан механички ефекат изборног система, којим се фрагментација бирачког тела систематски редукује у парламентарној арили. Овакав образац посебно је релевантан за мале и тематски профилисане партије, чија се бирачка подршка често не преводи пропорционално у парламентарни капацитет.

Квантитативни показатељи потврђују да пропорционални изборни систем у Србији обезбеђује нужне, али не и довољне услове за парламентарну афирмацију зелених политичких актера. Систем омогућава њихову институционалну видљивост тек у тренутку када успеју да превазиђу фрагментацију бирачке подршке, било кроз коалиционе аранжмане, било кроз ширу тематску мобилизацију. Истовремено, једном остварени парламентарни улазак не води аутоматски ка већем парламентарном капацитету, што се јасно очитава у релативно ограниченом броју мандата које такви актери освајају чак и у повољнијим институционалним околностима.

Графикон 3. Фрагментација бирачке и парламентарне арене у Србији (1990–2023)

Извор: Обрада аутора

Посебно је индикативно да промене формалних правила, попут снижавања изборног прага 2020. године, саме по себи не производе значајне квантитативне помаке уколико нису праћене одговарајућим стратешким прилагођавањем политичких актера. Квантитативна анализа стога показује да изборни систем не делује као аутономни генератор политичке релевантности зелених партија, већ као оквир унутар којег се њихова успешност обликује у интеракцији са другим димензијама политичког процеса.

Стратешка димензија: Адаптација и коалициони капацитет зелених партија у политичком животу Србије

Стратешка димензија полази од претпоставке да изборни систем не делује само кроз формална правила и квантитативне исходе, већ и кроз понашање политичких актера који се тим правилима прилагођавају. Док институционална димензија анализира структуру правила, а квантитативна њихове ефекте, стратешка димензија испитује реакције актера, чинећи аналитичку спону између нормативног оквира и стварних политичких исхода. У том

смислу, институционална правила не одређују само изборне резултате, већ и спектар рационално доступних политичких опција. Политичке стратегије малих и тематски профилисаних партија обликују се у условима ограничених ресурса, високе неизвесности и сталне процене ризика од „баченог гласа”. У пропорционалном систему са изборним прагом и једном изборном јединицом, кључна дилема зелених актера јесте да ли самосталан наступ може обезбедити парламентарни улазак или је рационалније деловати кроз коалиције. Стратешко прилагођавање стога не представља одступање од идеолошке доследности, већ рационалан одговор на институционална ограничења изборног система.

У српском контексту, стратешко понашање зелених актера дуго је било усмерено ка минимизацији изборног ризика кроз учешће на листама већих партија. Период до 2012. карактерише институционална маргиналност – зелени актери без самосталне парламентарне репрезентације и са ограниченом програмском видљивошћу. Улазак Зелених Србије у коалицији са Демократском странком 2012. означава прелазак из симболичке у минималну институционалну присутност, али уз изражену зависност од коалиционих партнера. У наредним циклусима, кроз сарадњу са већим партијама (ДС, СДС, СПС), овалогика опстаје: парламентарни опстанак се обезбеђује, али уз ограничену аутономију и препознатљивост зелене политичке агенде (Todorović Lazić 2021). У раној фази развоја, коалиције су тако представљале механизам институционалног опстанка, али не и програмске еманципације.

Са растом друштвене видљивости еколошких питања долази до стратешке еволуције. Уместо ослањања на велике системске партије, зелени актери теже идеолошки ближим савезима који омогућавају очување тематског идентитета уз смањење изборног ризика. Формирање коалиције Морамо пред изборе 2022. представља преломни тренутак – први пут се остварује парламентарни успех кроз програмски кохерентну зелено-леву платформу, без доминантног

хегемона међу великим партијама, што резултира освајањем 13 посланичких мандата (Simić i Spasojević 2023). Овај модел показује прелазак са стратегије зависности на стратегију тематске консолидације унутар коалиционог оквира.

Избори 2023. доносе даљу стратешку адаптацију кроз учешће у широј и идеолошки хетерогенијој коалицији „Србија против насиља”, која се показала институционално ефикаснијом и зеленим актерима донела укупно 15 мандата. Одлука о уласку у такав савез може се тумачити као рационална институционална адаптација усмерена на максимизацију репрезентације уз контролисани ризик ерозије организационог идентитета. Формирањем сопствених посланичких клубова након конституисања Народне скупштине, зелени су додатно институционализовали стечени политички капитал, обезбеђујући континуитет у заступању зелених политика и даље самостално програмско профилисање унутар парламентарног простора. Савремена фаза тако показује постигнуту равнотежу између изборне ефикасности и очувања тематског идентитета.

Стратешка димензија може се систематизовати кроз три доминантна обрасца деловања зелених политичких актера у Србији: 1) стратегију коалиционог преживљавања у оквиру већих политичких блокова; 2) стратегију програмске консолидације у идеолошки блиским савезима и 3) ограничену самосталну афирмацију у условима снижене институционалне баријере. У првој фази зелени актери су деловали као секундарни коалициони партнери, чиме су минимизовали ризик изборног неуспеха, али уз цену ограничене програмске видљивости. Друга фаза подразумева већу тематску кохерентност и настојање да се очува идентитет унутар ширих опозиционих формата. Трећа фаза постаје могућа тек након институционалног снижења прага и раста друштвене видљивости еколошких питања.

Стратешко понашање зелених актера потврђује се и у контексту председничких избора, који се одвијају у већинском и персонализованом моделу структурно неповољном за мале

и тематски профилисане партије. У таквим околностима, зелени актери се најчешће одлучују за подршку кандидатима других политичких опција или за симболично учешће, што представља рационално преусмеравање ресурса ка аренама у којима је пропорционална логика заступљености израженија. Институционални контекст тиме одређује не само начин изласка на изборе, већ и саму процену да ли је самосталан наступ политички рационалан.

Стратешка димензија тиме потврђује основну хипотезу рада: пропорционални систем отвара простор за парламентарну афирмацију зелених, али њихова стварна репрезентација зависи од способности рационалне адаптације институционалним правилима. Изборни систем поставља границе могућег, док стратегије политичких актера одређују домет остваривог, преводећи институционалне услове у конкретне политичке исходе.

Контекстуална димензија: Социоекономски и еколошки контекст као детерминантни фактори подршке зеленим партијама у Србији

Контекстуална димензија усмерена је на друштвене, еколошке и политичке околности које делују изван формалног изборног система, али пресудно утичу на политичку видљивост и мобилизацију зелених актера. Док институционална димензија анализира правила конкуренције, контекстуална објашњава зашто се зелене теме у одређеним периодима интензивно политички активирају. Изборни систем сам по себи не производи политичке теме, њих обликују друштвени конфликти, еколошки проблеми и обрасци грађанске мобилизације.

Кључни механизам зеленог активизма представљају еколошки конфликти као екстерни шокови политичког система. За разлику од апстрактних питања заштите животне средине, конфликти везани за простор, ресурсе и квалитет

живота непосредно погађају грађане, чиме локални проблеми прерастају у питања шире политичке релевантности. У Србији су такви шокови често проистекли из развојних и ресурсних пројеката. Пројекат „Београд на води”, праћен рушењем у Савамали, повезао је питања урбаног развоја, јавног интереса и владавине права са еколошком агендом и довео до формирања покрета „Не давимо Београд”. Ресурсни конфликти додатно су проширили домет мобилизације: протести против експлоатације литијума у долини Јадра и дугогодишњи отпор изградњи мини-хидроелектрана показали су како еколошка питања могу постати основа за масовну и територијално распрострањену мобилизацију. Сличан образац присутан је и у случајевима дуготрајног загађења – проблема пијаће воде у Зрењанину, као и загађења ваздуха и земљишта у Бору и Мајданпеку. Ови примери показују како еколошки проблеми прерастају у шири наратив о јавном здрављу, управљању ресурсима и одговорности институција, чиме еколошке теме излазе из секторског оквира и постају део општег политичког дискурса.

Зазелене политичке актере, ови конфликти представљају кључни канал афирмације. Њихова улога није у генерисању конфликта, већ у њиховој политичкој артикулацији и повезивању са ширим питањима развоја, демократије и јавног интереса. Активистичко присуство у погођеним срединама, јавно заговарање и умрежавање локалних иницијатива омогућили су прелазак са ванинституционалног деловања ка институционалној репрезентацији. Овај прелазак нарочито је видљив код урбаних и локалних покрета. „Не давимо Београд” је од протестне иницијативе прерастао у организованог политичког актера са програмом и изборном стратегијом. Сличну динамику показује мобилизација против мини-хидроелектрана, која је кроз умрежавање локалних иницијатива добила национални значај, као и протести против експлоатације литијума од 2022. године, који су еколошка питања поставили у средиште политичког дискурса. У том

контексту јавља се и покрет „Еколошки устанак” (Pavlović 2024) као део ширег зелено-левог политичког блока.

Ипак, контекстуални импулси сами по себи не гарантују трајну политичку репрезентацију. Протестни таласи често су интензивни, али кратког даха, док трансформација активизма у стабилну политичку организацију захтева време, ресурсе и организациону инфраструктуру. Додатно, контекстуални шокови делују унутар постојећих институционалних правила: чак и када еколошке теме постану високо видљиве, њихов политички исход зависи од изборног система и стратешких одлука актера. Широке протестне коалиције често окупљају хетерогене интересе, што може нарушити тематски идентитет и отежати дугорочну институционализацију. Због тога контекстуална димензија објашњава настанак политичке мобилизације, али не и аутоматску парламентарну афирмацију. Контекст ствара прилику, док исход зависи од организационе консолидације, политичке артикулације и прилагођавања институционалном оквиру, чиме се ова димензија директно повезује са институционалним и стратешким нивоом анализе.

ЗАКЉУЧАК

Анализа парламентарне афирмације зелених политичких партија у Србији показује да изборни систем делује као значајан, али не и довољан институционални фактор њихове политичке релевантности. Пропорционални модел са једном изборном јединицом и сниженим изборним прагом ствара структурне могућности за улазак тематски профилисаних актера у парламент, али сам по себи не гарантује њихову институционалну консолидацију и стабилну парламентарну присутност.

Институционална анализа указује да изборни инжењеринг у Србији постепено ублажава формалне баријере уласка за мање политичке актере, али истовремено задржава механизме који системски фаворизују веће и коалиционо

обједињене листе. Кумулативно дејство изборног прага, Д'Онтове формуле и затворених листа не искључује зелене политичке партије из конкуренције, али ограничава простор њиховог самосталног наступа и подстиче коалиционе облике деловања. Квантитативни показатељи диспропорционалности и фрагментације страначког система указују да се повољнији структурни услови за мање и нове актере јављају тек у новијим изборним циклусима. Стратешка димензија анализе показује да су зелени актери у Србији пролазили кроз фазе институционалне маргиналности, коалиционе зависности и тематске консолидације. Њихова парламентарна афирмација није била производ институционалних правила, већ резултат рационалног прилагођавања тим правилима, од стратегија минимизације изборног ризика до програмски кохерентнијих коалиционих формата.

Коначно, контекстуална анализа потврђује да политичка релевантност зелених тема расте у условима интензивираних друштвених и еколошких конфликта, али да се тај мобилизациони потенцијал у парламентарну репрезентацију преводи само када се усагласи са повољним институционалним оквиром и адекватном стратешком артикулацијом. Друштвени импулси стварају прилику, али њихова институционализација зависи од структуре изборних правила и организационих капацитета актера.

Централни налаз рада јесте да парламентарна афирмација зелених политичких партија у Србији произлази из међудејства више аналитичких димензија. Изборни систем одређује структурне границе политичке конкуренције, квантитативни ефекти дефинишу распон реалних изборних могућности, стратегије актера обликују начин уласка у тај простор, док контекстуални фактори објашњавају тренутак и интензитет политичке мобилизације. Ниједна од ових димензија појединачно није довољна за објашњење исхода.

Налази истраживања стога потврђују да је интеракциони приступ адекватнији од институционалног детерминизма у разумевању развоја зелених политичких партија у Србији.

Пропорционални изборни систем може отворити простор за нове и тематске актере, али њихова институционализација зависи од способности да повежу друштвену мобилизацију, организациону консолидацију и стратешко прилагођавање изборним правилима.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Abou-Chadi, Tarik, and Werner Krause. 2020. "The Causal Effect of Radical Right Success on Mainstream Parties' Policy Positions". *Comparative Political Studies* 53 (5): 561–594. DOI: 10.1017/S0007123418000029.
- Abou-Chadi, Tarik. 2016. "Niche Party Success and Mainstream Party Policy Shifts". *British Journal of Political Science* 46 (2): 417–436. DOI: 10.1017/S0007123414000155.
- Carter, Nick. 2007. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalton, Russell J. 2013. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, 5th ed. Washington: CQ Press.
- Gallagher, Michael. 1991. "Proportionality, disproportionality and electoral systems". *Electoral Studies* 10 (1): 33–51. DOI: 10.1016/0261-3794(91)90004-C.
- Gallagher, Michael. 1992. "Comparing Proportional Representation Electoral Systems: Quotas, Thresholds, Paradoxes and Majorities". *British Journal of Political Science* 22 (4): 469–496.
- Inglehart, Ronald. 1997. *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert. 1989. *The logics of party formation*. Ithaca: Cornell University Press.

- Lucardie, Paul. 2000. "Prophets, purifiers and prolocutors: Towards a theory on the emergence of new parties." *Party Politics* 6 (2): 175–185. DOI: 10.1177/135406880006002003.
- Muller-Rommel, Ferdinand. 2002. "The lifespan and the political performance of green parties in Western Europe". In *Green parties in national governments*, eds. Ferdinand Müller-Rommel and Tomas Poguntke, 1–16. London: Frank Cass.
- Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orlović, Slaviša. 2008. *Politički život Srbije (između partokratije i demokratije)*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pavlović, Jovica. 2024. "The Evolution of Environmental Parties and Green Political Movements in the Republic of Serbia". *Politička revija* 79 (1): 85–102. DOI: 10.5937/pr79-48123.
- Republička izborna komisija Republike Srbije. www.rik.parlament.gov.rs.
- Rohrschneider, Robert, and Stephen Whitefield. 2012. *The Strain of Representation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sartori, Giovanni. 2003. *Uporedni ustavni inženjering: strukture, podsticaji i ishodi*. Beograd: Filip Višnjić.
- Simić, Savo, i Nenad Spasojević. 2023. „Zeleni u političkom životu Republike Srbije: od nominalnog preko marginalnog ka izbornom akteru”. U *Perspektive političkih nauka u savremenom društvu*, ur. Andrea Matijević i Nenad Spasojević, 137–162. Beograd: Institut za političke studije.
- Taagepera, Rein, and Matthew Soberg Shugart. 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven and London: Yale University Press.
- Todorović Lazić, Jelena. 2021. „Uloga zelenih partija u političkom sistemu Srbije (1990–2020)”. *Srpska politička misao* 28 (72): 41–57. DOI: 10.22182/spm.7222021.2.
- Vučičević, Dušan. 2020. „Reforme izbornog sistema Srbije: 'Od nema izmena u izornoj godini' do 'menjamo radi

jačanja demokratije' u samo nekoliko meseci". U *Dijalog o izborima 2020: Izborni sistem i izborni zakonodavstvo*, ur. Dejan Milenković, 10–26. Beograd: Fakultet političkih nauka.

Vučićević, Dušan, i Milan Jovanović. 2015. „Reforma izbornog sistema u Srbiji: prepreke i perspektive”. U *Teorija racionalnog izbora u Srbiji*, ur. Đorđe Stojanović i Dušan Pavlović, *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 87–119. DOI: 10.22182/spm.specijal2015.4.

Igor Stojanović*

*Tehnickal College of Applied Studies in Šumadija***

**INSTITUTIONAL, STRATEGIC AND
SOCIO-POLITICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT
OF GREEN POLITICAL PARTIES IN SERBIA**

Resume

This paper examines how institutional (electoral) design, in interaction with party strategies and the broader social context, shapes the parliamentary affirmation of green political parties in Serbia. Drawing on contemporary approaches that do not interpret the development of issue-oriented parties through institutional determinism, but rather through the interplay of structural rules, strategic positioning, and social mobilization, the study analyzes the role of the proportional electoral system as one of the dominant factors of their political relevance. Particular attention is devoted to the elements of electoral engineering in Serbia—a single nationwide electoral district, the electoral threshold, the D’Hondt formula, and closed party lists—and their cumulative effects under conditions of post-transitional party competition. The empirical analysis covers electoral processes and key reforms of electoral legislation in the period 1990–2023, with particular emphasis on the introduction of the proportional representation system in 1992. The methodology combines quantitative analysis of disproportionality and party system fragmentation (the Gallagher Index and the Effective Number of Parties Index) with qualitative analysis of coalition

* E-mail address: igor.stojanovic22@gmail.com;
ORCID: 0009-0008-4824-7068.

** PhD Candidate, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.

strategies, processes of institutionalization, and contextual social conflicts that enabled the political articulation of green issues. The findings indicate that the proportional electoral system in Serbia provides structural opportunities for the entry of green political parties into parliament, but that their sustained parliamentary relevance depends on the ability of green actors to strategically consolidate support and politically articulate social and environmental conflicts. The paper thus demonstrates that the rise of green actors is the result of the interaction between institutional rules, their quantitative effects, and strategic agency within a specific social context.

Keywords: electoral system, strategy, coalition, green political actors, parliamentary representation, Serbia, political parties.

*** Овај рад је примљен 31. јануара 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 4. марта 2026. године.